

[In: Szilágyi Ákos: Halálbarokk. Palatinus, 2007. 226-236.1.]

Halotti beszéd

Hekerle Lacinak Sehová

„Elvesztünk valakit, szenvedünk amiatt, hogy a halott, a távollevő képzeletbeli, valótlán lényé változott. Pedig a vágy, amellyel vágyakozunk rá, nagyon is valóságos. Ereszkedjünk le magunkba, ahol ez a nagyon is valóságos vágy fészkel. (...) A halott jelenléte elképzelt dolog, ám a távolléte valóság; mostantól fogva így lesz jelen.”

Simone Weil

Drága Barátom! Húsz éve halott vagy. Nem Veled sietek tudatni ezt, hisz Te, személy szerint nem szorulsz rá erre a tudásra, és nem sietsz sehová sem. Ott vagy, ahol. Egyébként semmiféle tudásra nem szorulsz rá. *Megvagy* tudás nélkül, még hozzá remekül. Sőt, nem csak megvagy

(„Hogy vagy? Megvagyok.”), hanem magadnál is vagy – *egészen*. Ha ugyan ebben az összefüggésben – a halál összefüggésében? – értelme van annak a szónak, hogy „magad”, értelme van bármilyen szónak. Hiszen a halottak tudása – a halál létmódjában feltáruló tudás – éppenséggel a minden tudáson és nem-tudáson túli tudás, már ahogy azt mi, élők, mi, Mórlickák elképzeljük *itt*: hogyan élnek, gondolkodnak, éreznek halottaink, őhelyettük is élve, gondolkodva, érezve. Az élők egyebet sem tesznek, mint helyettesítik a holtakat. S viszont: a holtak pedig az élők helyett tartják a frontot – a Felszabadító megérkezéséig, a Nagy Visszatérésig. Vagy csak úgy, nem várva semmire és senkire.

Az élők persze könnyen beszélnek, hiszen még sohasem voltak halottak. A halottak viszont hallgatnak, hallgatnak azzal a beszédes hallgatással, amelybe az élők a minden tudáson és nem-tudáson túli tudást hallják bele. Ez is azt mutatja csak, hogy az élők nem tudják, mit beszélnek, mert nem voltak még halottak (tisztelet a kevés kivételnek!). Nem voltak, de lesznek, lesznek! Hogy is ne lennének! E téren – a mindentudás, azaz semmitnemtudás területén – oly gyorsan zárkóznak fel halottaikhoz, hogy egy bizonyos távolságból nézve nem is lehet megkülönböztetni őket, nem lehet látni a távolságot, amely az élőket elválasztja a halottak végtelenbe tartó, imbolygó menetétől. Abból az elképzelt nagy-nagy távolságból nézve, bizony egyetlen menet ez, mely egyfolytában a temető felé halad. *Halott halottat temet. Rög dob rögökre rögöt.*

De bár csak hézagnyi a távolság, mely a temető felé haladó menetben – *vado mori* – az élőket elválasztja a nem-élőktől, az élőknek (amíg élnek) valamiképp el *kell* gondolniuk, el *kell* képzelniük azokat, akik előttük menetelnek, akik már átléptek az élők által elképzelt határon, vagy ahogyan a hit nyelvén mondják: akik *előrementek*. Létre kell hozniuk az eltávozottak, a világból kimutatkozók világát, az őket személy szerint helyettesítő képmásokat. Te, mint kép szobám falán? Hm. Talán képzeletem szobájának képfalán?! A sok-sok ott függő kép egyikeként. Való igaz, a halott nem az, aki meghalt, hanem akinek az élete függőben maradt. Bennünk, természetesen. Mibennünk függesztődött fel és bizonyos értelemben tőlünk függ. A képcsinálóról a régi egyiptomiak azt mondták: *az, aki életben tart*. El *kell* képzelnem halottaimat, de nem kultúrám érzelmi vagy erkölcsi parancsainak engedelmeskedve, nem, mert így szép, így helyénvaló, hanem mert egzisztenciámat csak így tudom fenntartani. Nem tudnék nélkülük élni! Összeroppanék nemlétük súlya alatt. Nem bírnám ki az űrt, amit maguk után hagytak. Beszippantana.

Többé-kevésbé mindenki így van ezzel. Mindenkinek megvannak a *saját* halottai. Nemcsak az egyes embereknek, hanem a közösségeknek is. Ezért kell megalkotniuk a holt múlt képmását – saját eltűnt idejük helyettesítő emlékmását – a közösségeknek, már ha a közösség kulturális emlékezetében egyáltalán megképződött az időnek ez a jelenről levált tartománya, és nem az orális kultúra rituális örökjelenében élnek még,

boldogan, amíg meg nem halnak. A helyettesítő képmásban azonban valójában nem az életet tartják fönn, hanem a halált nem engedik elmúlni. A halál megsemmisítő hatalmát, amely eltüntetné szemünk elől az élők látványát, kiragadná testi közelségünkől, életvilágunkból az élő, feltartóztatják a halotton. Ez a feltartóztatás azonban csak egyféleképpen lehetséges: az élő megdermesztik a halálban, *nem engedik elmúlni rajta a halált* és a halálban tartott élet – persze, csak látszólagos – mozdulatlanságát, élettelen merevségét örökkévalóságnak vagy időtlenségnek képzelik, álmodják, hazudják. Nem az élő tartják életben tehát ezen a módon, hanem inkább a halottat tartják halálban. *Amit életben tartanak nem más, mint halála*, vagyis a halálban tartott – megdermesztett, bebalzsamozott, egyszóval valamiképp lezárt és konzervált – élet. Valójában a halott képmásának megalkotásával nem a halottat, hanem a halált örökítjük meg; az élők, akit lesújtott a halál, nem örökéletét, hanem örökhalált biztosítunk az életben – saját életünkben és közösség életében. Az egyes embert ugyanis, ha bekövetkezik halála, az élők csak halál módban tudják itt tartani, megtartani, életben tartani. Vagy sehogy.

Saját halott? Saját szoba – saját halott. Intézmények szokták a halottakat ünnepélyesen „saját halottá” nyilvánítani. Mondjuk, ha a vele együtt is alapított és szerkesztett *Új Hölgyfutár* intézménnyé, azaz halállá vált volna („szmrty”-tyé, ahogy egy másik alapító, Garaczi Laci tündökletes kis meséjében nevezi a halált, igen helyesen cserélve le e szinte fülbemászóan, émelyítően

dallamos magyar szót a horrorisztikusan nyers és magyar fülnek kissé otrombán groteszk hangzású szláv megfelelőjével), szóval akkor bizonyára sietve „saját halottjának” nyilvánított volna, de hát nem volt, nem lett intézmény, azaz halál, sőt, annyira semmibe vett mindenféle intézményesülést, hogy nemsokára bele is halt szegény. Valamicske halál, azaz intézményesülés nélkül ugyanis nem lehet életben maradni. A lírikusok sorsa elég szemléletesen mutatja ezt. (Nem azért kellett Neked is olyan korán meghalnod, mert organikusan képtelen voltál az intézményesülésre? Vagy mert fiatalságod okán képtelen voltál bármiféle engedményt tenni a halálnak?)

Az intézménynek – minden intézménynek – mindenesetre bizonyos elégtételt és megnyugvást jelent, ha „halottnak tekinthet”, halottként csatolhat magához valakit: „az én halottam vagy, nekem nősz nagyra, szentem! Szép nagy halott leszel!” Minél többekre terjesztheti ki a halált, annál szélesebb és biztosabb az alap, amelyen áll, annál hatalmasabbá, tekintélyesebbé válik az intézmény maga. Milyen jó arra gondolni, hogy a Szépírók Társasága, melynek földöntúli tagozatához nyilvánvalóan te is tartozol, még nem tekintett senkit „saját halottjának”. Persze, erre korösszetétele sem adott idáig túl sok alkalmat, ámde ami késik, nem múlik. Igaz, valószínűleg intézményesülése sem érte még el azt a fokot, ahol kezdetét veszi az elhalás, a megcsontosodás, bár, persze, ha fenn akar maradni, valamennyire mindenképp el kell majd halnia. Valamit valamiért. Életben maradásért – halált.

Az intézmény – mindig halál, az intézményesülés pedig meghalás. Az intézmény halállal táplálkozik, halált terjeszt, halálban tocsog. Az intézmény imádja a temetéseket, a koszorúzásokat, a gyászbeszédeket, a megemlékezéseket. Minél több benne a halál, annál inkább. A legnagyobb halálimádó és halotthalmazó persze az állam. Amikor az intézmény „saját halottjának” nyilvánít valakit, akkor a hangsúly nem a „sajáton” van, hanem a „nyilvánításon”, vagyis *a magához csatoláson*, a kisajátításon, a kulturális és politikai bekebelezésen. A személy soha nem nyilvánítja sajátjának halottait, nem reprezentálja halottait a nyilvános térben. Egy életre az övéi, anélkül, hogy kisujját kellene nyújtania értük: rázuhannak és velük együtt kell újra föltápaszkodnia a földről, neki kell cipelnie őket, mert önélkülük nem élhet most már. Az intézmény ezzel szemben „saját halottjára” még egy második halált gördít, elzárja előle az életbe való visszatérés minden útját, a szellemet is: szoborrá dermedti, halálban tartja, hogy örökre az övé maradhasson. Te – mindegy miért: halálodra éhes intézmények hiányában vagy intézményesüléstől irtózó alkatod miatt – nem váltál semmilyen intézmény martalékává, „saját halottjává”, úgyhogy semmi akadály nem volt és nincs örök visszatéréshednek, életednek mindazokban, akiknek saját halottja vagy.

A személy saját halottai benne és vele élnek, s ezáltal részesülnek az életből. Az intézmény „saját halottai” benne és általa halnak és részesülnek a halálban, amelyet megtestesít. (Egyes túlintézményesített személyek

olykor persze már életükben kiérdemlik *ezt* a halált.) Az intézmény „saját halottai” az intézményt szolgálják: neki haltak meg, őt – vagyis a halált – etetik halálukkal. A személy ezzel szemben nem ura, hanem szolgája saját halottainak, akiket képzelőerejével, lelkierejével, érzelmeivel táplál. Azért tartja életben halottait, mert nem tudna nélkülük élni. Saját életben maradásának feltétele mindazok folytonos éltetése, akiknek saját életét köszöni. Így aztán valamiképpen mindenki él, mindenki az élet körén belül áll, élők és halottak egyaránt.

Szóval nem tudatnám veled – kis halott nagy halottal, még-nem-halott már-rég-halottal –, hogy halott vagy, ha nem lennél számomra, élő számára – élő. Halottakkal nem tudatható, hogy halottak, mivelhogy halottak. Az tehát, hogy halott vagy, csak élőkkel tudatható, mint ahogy az is csak velük/velünk, hogy halottak lesznek/leszünk. Halott leszek magam is, s mert bizonyosan az leszek (ez idő szerint, alighanem ez az egyetlen bizonyosság, amit szembe tudok szegezni minden kétellyel, minden megfoghatatlansággal), kénytelen vagyok ezt el is képzelni. *Képzeli, hát szertelen*. Már ahogy nyelvileg elképzelhető, ami nincs. Nagyjából azokban a nyelvi szerkezetként megalvadt mitikus jelentésstruktúrákban és a beszédben rögzült retorikai sémákban képzelem el halottaimat, melyekben a személyes tudat jelen-levőnek és magánál-levőnek tudja magát. (Micsoda tévedés! hisz éppen ezekben a kész szerkezetekben és sémákban kerül – egyébként csak helyeselhetően – a lehető legtávolabb önmagától.)

Mi az, ami van és mi az, ami nincsen?
Mindenesetre nem az, ami van vagy ami nincs, hanem ami „van“-ként és „nincs“-ként létesül az eleven nyelvi tudatban, a beszélők által. A nyelv van és minden a nyelvben van (a „nincs“ is, beleértve a nyelv saját „nincsét“, ami hiszen szintiszta nyelvi alkotás): e világ és másvilág, élet és halál, én és te, élők és holtak. A nyelv létesít mindent, és a nyelvben, a nyelv által törlődhet bármi, ami létesült, akár nyomot hagy maga után a törlés/törlődés, akár nyomtalanul tűnik el. Tehát mint létesítmény szólok létesítményhez, amikor Rólad – Neked, másoknak vagy magamnak beszélek. Ennyiben – ugyanis nyelvileg – vagyunk mindannyian ugyanazon a körön, az élet körén belül, hiszen az élet köre maga is nyelvi létesítmény, ahogyan nyelvi létesítmény a nyelvi létesítmény maga is. A nyelvből nincs módunk kitörni. Mint látod, még a halottak is csak a nyelvben léteznek. A nyelvben – a nyelvnek – halunk meg, a nyelvben, a nyelv által éljük a halottak sajátos életét, már ameddig éljük, már ameddig a nyelv a személyes tudatokban megtartja a halottakat, már ameddig a nyelv maga fennáll. Vagyis: *a világ végezetéig*. Addig és nem tovább.

Szóval, a nyelvben létesülő személyes tudat örökölt-átvett-variált képi és fogalmi alakzataiban vetítjük képzeletünk szobájának falára halottaink képmását, vonjuk halottainkat az élet körébe, tartjuk őket elevenen. Nem kellenek ide sem varázspraktikák, sem az esztétikai képzelőerő megfeszítése, e képmások maguktól kelnek életre és élnek bennünk. Egyszerűen ilyenek vagyunk, mi,

emberek, nyelvből szótt lények: nem tudunk halottak nélkül élni. Tápláljuk halottainkat, hogy ők is táplálhassanak minket. Az is lehet, hogy ez ugyanaz az aktus: a halottak táplálása nem más, mint a belőlük való táplálkozás. Ma már persze nem a szó szoros értelmében esszük meg halottainkat, hanem csak lelkileg, egy életen át majszolva őket. Így vagy úgy, arra vagyunk ítélve, hogy létrehozuk képmásukat, s ezt a képmást állítsuk életbeli hiányuk, konkrét személyük hiánya helyére, ahogyan minden világhiányt, semmit, rést, hézagot, űrt folytonosan fogalmakkal, képmásokkal tömünk be, szívunk fel a nyelvbe, a világba. A “Lét Házának”, a Nyelvnek vastag falai nem rajtunk kívül húzódnak. Benne vagyunk e falban, beleszülettünk, vele együtt növünk, emelkedünk mind följebb, s vele együtt omladozunk vagy omlunk össze. Nélkülünk a fal nem állna fönn, de mi is csak benne és általa állunk fönn, élve vagy halva, mindegy. A fal ugyanaz a fal, csak belülről nézve az élők, kívülről a holtak falaként.

Csak élőknek lehetnek halottaik. A halottak az élők számára hálnak meg és csak az élők számára élnek. Csak a mi életünkben osztozhatnak, életet csak mi adhatunk nekik, ahogy egyszer majd, mikor már halottak leszünk, nekünk adnak, ha adnak azok, akik éppen élnek. Persze, egy bizonyos távolságból nézve, mint már mondtam, máris halottak vagyunk, és kellő képzelőerővel vagy gondolati erőfeszítéssel – a régi bölcsek vagy a nagy világvallások nyomában – minden további nélkül fölvehetjük ezt a távolságot saját életünkhöz. De ezt is csak életünkben

tehetjük meg, csak élő vehet fel ilyen távolságot önmagához, halott még akkor sem, ha az élőkben él tovább. A képzeleti vagy gondolati kilépés az életből mindenképpen *az életben* megy végbe, az életről szól, az életet értékeli, az élettel békít ki vagy fordít szembe.

Más a halottak élete, és más az élőké. A halottaknak nincs önálló életük, csak az élők életéből részesülhetnek, de egy tekintetben – éppen ezért – mégsem különböznek egymástól: a nyelv élteti ezeket is, azokat is. Leginkább ahhoz az élethez hasonlítható a halottak élete, amelyet az irodalom *költőien valós*, tehát fiktív szövegalakjai – hősök és szerzők – élnek bennünk. A halottak élete, alakja, képmása is költőien valós. A személyes nyelvi tudatban létesül és áll fönn, tőle függetlenül nincs létezése. (Persze, minek van?) A halott szöveg is így kel életre az olvasás során: hangként szólal meg bennünk, beszélni kezd, arcot vagy beszélői maszkot ölt. Ez a *proszopopoiia* retorikai alakzata: ezen a módon adnak szájat és arcot a beszédnek, így kölcsönöznek hangot és alakot a halottaknak vagy a távollevőknek. Ilyen értelemben minden halottunkkal – a “szerző és hőse” viszonyában állunk, amikor hangot és arcot adunk nekik. Állandó hangot és örök arcot. Az áthidalhatatlan távolságban, amelyet a halál nyit meg, a halott életbeli alakja óhatatlanul egyre elvontabbá válik, lezárul, lekerekedik, akár egy műalkotás: a halott képzeletünk állandó ikonja, bujkáló hangalakja, rejtett szereplője, életünk háttérbe húzódó, néma vagy beszédes tanúja lesz, aki szemrehányóan, részvétellel vagy szeretettel követi

lépéseinket – leint, fejét csóválja, megdorgál, elnézően mosolyog.

Szóval, halottainkkal így vagy úgy, elkerülhetetlenül a hős és a szerző viszonyába lépünk, sőt, a szerző-hős viszony eleve nem is jöhet létre másként, csak ha kénytelenek vagyunk vagy képessé válunk az életben „megölni” valakit (akár önmagunkat), nem a szó szoros értelmében persze, hanem úgy, hogy elvágjuk őt életünktől, szakítunk vele, kizárjuk, kilökjük, töröljük az életből, egy másik világba távolítjuk el, tőlünk mindenesetre elég távoliba ahhoz, hogy életbeli közelsége megszűnjön, s az így megképződött távolságban *egész lénye* szerint, teljes alakjában *jelenhessen meg* előttünk. Az irodalmi művekben beszélő és megjelenő szerzők és hősök ontológiai státusa, a velük kialakított érzelmi és szellemi kapcsolat elvileg nem különbözik a képzeletünkben élő halottak ontológiai státusától és a minket hozzájuk fűző kapcsolattól. A különbség az objektiváció szintjében és módjában van: a halottak – kizárólag a mi halottaink, a mi életünk szereplői, értelmük, jelentőségük számunkra van, és minden spontán esztétizálódás ellenére nem vagy nem csak esztétikailag éljük át őket; az irodalmi alakok ezzel szemben „köztünk vannak”, mindenki számára vannak, létrehozásuk értelme pedig elsődlegesen esztétikai. Persze, semmi akadálya, hogy a képzeletünkben élő saját halottból kellő művészi tehetséggel művészi alakot formáljunk, életre keltsük őt mint élő és mint halottat egyaránt. De ez már nem ugyanaz az alak lesz, nem a mi saját halottunk, ahogyan persze megalkotása sem csak a személyes

képzelőerő, hanem az esztétikai formálóerő törvényeinek engedelmeskedik.

Az ember nem lehet *magának* halott. Mindenki csak mások számára lehet halott, magának soha. Ihaj-csuhaj, magunknak soha nem halunk meg! Talán ez az örökkévalóság, ez a rés a tudható és a tudhatatlan között. Pontosabb volna tehát így fogalmazni: “Húsz éve a halottam vagy”. Személyes halottam, persze. Húsz év nem nagy idő, bár, mint a költő mondja: hatalom. De ez attól függ, milyen húsz évről beszélünk? Ha az első húsz esztendőről, akkor igen, akkor csakugyan hatalom, vagy legalábbis erő, amely hatalomnak látszik, s amelyet, ha nincs egyebe az embernek, valóban el is adhat, s ha más nem veszi meg, akár az ördögnek is. De ha a húsz év, mondjuk, negyven és hatvan vagy ötven és hetven közé esik, akkor már nem olyan nagy hatalom, akkor már – annyi év púpjával a hátán – nem olyan hányaveti, magabízó, kihívó, kétségbeesett, elszánt az ember, hogy kész lenne még az ördögnek is odaadni, sőt, inkább maga válik ördöggé – öreg ördöggé – és maradék húsz évét kuporgatni kezdi, fukarul bánik az évekkel, egyre drágábbá válik számára az idő, egyre édesebbé minden nap, amelyet élőként itt, az életben még eltölthet. A magyarázat egyszerű: a fiatalember úgy érzi, még minden előtte áll, az öregember meg úgy, hogy minden mögötte és minden egyes napja ajándék és nyereség. Persze, nem kötelező megöregedni, és van, aki nem is képes erre, semmibe veszi az időt, az életidő homokórájának pergését pedig nem, vagy alig érzékeli.

Őszintén szólva röhejesen rövidnek, szinte röppenésnyinek érzem a közénk ékelődött húsz évet, halottaim azonban igencsak megsokasodtak ez idő alatt. Elég sokan haltak meg *nekem, nekünk* azóta, hogy Te előrementél és élére álltál az utánad sereglőknek. Ezen a ponton azonban megállok, mert úgy hallom, kezded sokallani a „halottazást”. „Anyád halott!” – gurulsz méregbe, úgy, ahogyan csak a legszelídebbek tudnak. Ami azt illeti, anyám tényleg meghalt. Pontosán húsz éve ő is, csak 1986 februárjában. A Tigris Évében született, a Tigris Évében halt meg. Hatvan éves sem volt. Ugyanebben az évben, Csernobil szerencsétlen évében, amelynek időszarkofágjában egy birodalmat temettek el, szóval 1986 decemberében halt meg Andrej Tarkovszkij is, aki szintén személyes halottam, s hogy ugyanakkor és ugyanabban halt meg, mint anyám, ez még személyesebbé tette számomra halálát. Emlékszem, annak idején mennyit beszélgettünk ezekről az egybecsengő halálokról a *Halálnaplót* író Balassával, aki azóta szintén halott (ő is ugyanabban halt meg, mint anyám és Tarkovszkij), ahogy rövidesen halott leszek én is, s az lesz e sorok minden olvasója, előbb vagy utóbb. Csak e sorok nem halnak meg, nem mert különlegesek, mert halhatatlanságra pályáznak – a fenét! – egyszerűen azért, mert *sorok*, egy szöveg sorai, mert jelentésük van, mert szellemi alkotások, s ezért fenn kell maradniuk, akkor is fennmaradásra vannak ítélve, ha a kutya sem fogja olvasni őket, ha senki nem tartja emlékezetében alakjait, sőt, még azon túl is, hogy a szöveg olvashatatlaná válik vagy összes anyagi hordozója

megsemmisül, mert ami szellemi, azt nem fogja a halál ereje, az anyagi elmúlás. Nem tudni, mi lesz a szellemi dolgokkal, kerülnek-e valahová és hová, tudni csak azt lehet, hogy amikor a lángok belekapnak egy könyv lapjaiba, sohasem a *regény* ég el. E negatív értelemben, hogy ugyanis a szellemit nem érinti az anyagi elmúlás, valóban nincs halál, szellemi mivoltunk szerint mi magunk is fennmaradunk. Hogy aztán mit jelent ez, megrekedést két világ között, életünk zárójelbe kerülését, halhatatlanságot vagy semmit, arról senkinek sem lehet közelebbi tudása, legfeljebb hite lehet, ha hinni tud és akar.

Tudod, annyi halottam van már, hogy lassan alig látom tőlük az élőket. Körülvesznek, rám függesztik örök tekintetüket, beszélnek hozzám, kérdésekkel ostromolnak. Megosztom Veled egy titkomat: a hozzám legközelebb álló halottaknak kényszeresen kezet csókolok. Igen, lehajlok és kezetcsókolok nekik képzeletben. Elsősorban nagyszüleimnek. Nem, Neked még nem csókoltam kezet. Nem vagyok megszállott kézcsókoló, ne hidd! Mindenesetre ilyenkor még jobban értem, miért csókolják meg az ikonokat a hívők. Az ikontisztelet maga is a halottkultusból keletkezett, s nem véletlen, hogy az ikonokon látható szent arculat – oroszul: „lik” – a tulajdonképpeni arcon kívül a kezeket és lábakat is magában foglalja, összetartozásukat nemcsak az jelzi, hogy együtt festik meg őket, hanem kötelező fedetlenségük is. Nyílt szó, fődetlen arc. Igen, de fődetlen kéz és láb is! Elnézést ezért a kitérőért, tudod, vagy tíz éve az ikonról adok elő az egyetemen, ahol valaha, kezdő

oktatóként Téged és Ritát is tanítottalak. Lehet, persze, hogy a kézcsók nem csupán a túláradó hála és szeretet önkéntelen kifejeződése, hanem igyekezet is, hogy megbékítsem, kiengeszteljem őket, elnyerjem jóindulatukat. Nem tudom, mégis inkább azt hiszem, egyszerűen csak kapcsolatban szeretnék maradni velük, azt szeretném, ha körülöttem, mellettem lennének, titkos szövetségeseimként, segítőtársaimként, támogatóimként, irattatóimként. Hiszen az írónak irattatóra van szüksége. Nemcsak nagy írók vannak, hanem nagy irattatók is, köztük nem ritkán tényleg halottak (elég talán itt Novalis halott feleségére utalni, aki egy egész regényt íratott vele a szerelemről), róluk azonban ritkán esik szó az életrajzokban és ha esik is, nem igazi súlyuk és nagyságuk szerint. Érdekes, hogy mindig úgy emlékszem Rád, mint irattatóra, már életedben is inkább irattató, mint író voltál – bár persze ezek a szerepek sohasem véglegesek –, most pedig, hogy húsz éve halálod életét éled, végképp irattató lettél, nagy irattató. Lám, ezt is most itt Te irattatod velem.

Minél tovább él valaki, annál több halottja van, minél hamarébb meghal, annál kevesebb. De akármeddig él is, halott csak addig lehet, amíg másoknak halott. Azoknak, akik élnek és életben tartják őt. Nem mintha a halott kérné ezt, csak mert halottak nélkül az élők nem tudnak meglenni. Addig nem nyugszanak, míg halottaikat életre nem keltik, el nem helyezik életükben. A régieknek ehhez az életben tartáshoz mindenféle képmásokra, viaszárcokra, halotti portrékra, bábukra volt szükségük, nekünk elég a képzeletünk és a fényképek. Ebből persze az

is következik, hogy a halottaknak nincsenek halottaik. Igaz, nem-halottaik sincsenek. Egyáltalán semmijük sincs. Annyira semmijük sem, hogy még ezzel a semmivel sem rendelkeznek. Semminémű viszonyban nem állnak semmivel. Viszonyba őket önmagukkal és egymással az élők hozzák. Behálózzák a halottakat, beszövik emlékek puha pókfonalával, szinte bebábozzák őket, hogy aztán ezekből a bábokból kikeljenek és megelevenedjenek a képmások – a képzelet alkotásai.

A halottak csak az élőkben élnek tovább. Ahogyan magunk számára nem halhatunk meg, mindig csak mások, mindig csak az élők számára halunk meg, úgy halottként is bennük élhetünk csupán. A halottaknak nincs saját, az élőktől független életük, bár az élők – s ez is mennyire rájuk vall! – gyakran úgy képzelik el őket, mint a holtak birodalmának lakóit, saját képzeletük terét és alakjait vetítve ki és formálva önálló világgá e félelmetes birodalomban. Mit is csinálhatnának szerencsétlenek, ha egyszer tovább kell élniük a nélkülük- és nélkülünk-valóságban. Hiszen elég csak kimondaniuk e szavakat és már ettől majdnem sírvafakadnak. Magukat siratják persze, hisz ismered őket, saját árvaságukat, elhagyottságukat. Nem a másik pusztá hiánya, nem-léte, hanem az éltető kapcsolat megszakadása, az űr a fájdalmas, melyet kiszakadásával a halott az élőkben és az életben maga után hagy, akár egy tátongó sebet. Az élők kicsit bűnösnek, kicsit áldozatnak tekintik halottaikat. Kicsit félnek bosszújuktól, kicsit reménykednek jótékony közbenjárásukban. Szóval, magukat tolják előtérbe, hiszen

élnek, hiszen itt vannak és mindent, még a holtakat is csak az étellel, az élőkkel hozhatják összefüggésbe.

Drága Barátom, aki húsz éve halott vagy! Nem tudom, milyen lehet húsz éve halottnak lenni. Bizonyára nem jobb és nem is rosszabb, mint száz éve, ezer éve vagy százezer éve. Olyan, mint nem-lenni, nyilván. Egyáltalán nem lenni, sem élőnek, sem holtnak. Nem tudom, de rövidesen megtudom, éspedig nem ezzel, hanem azzal a hasonlíthatatlan tudással, amely minden tudáson és nem-tudáson túl van. De Te ezt nem tudhatod, erről Te nem töprenghetsz, sem derekasan helytállva a metafizikai ugaron, sem magadnak készítve elő álságos módon a talajt, mert nem élsz. Én meg azért nem tudhatom, mert élek. Persze, nagyon más a halottak hasonlíthatatlan nem-tudása és az élők nem-tudása, mely csak a tudáshoz hasonlítva fogható föl, mégis talán ez a nem-tudás lehet köztünk az egyetlen közös nevező.

Azt a mozgást, amit az élő tesz meg, amikor meghal, a tudás síkján lehetetlen megtenni, de még ha sikerülne is valakinek, mondjuk, egy misztikusnak, akkor is az ő titka maradna, hiszen közölhetetlen, megoszthatatlan és láthatatlan is, ha valóban az – ami. Aki még életében meghal (meghal a világnak, kioltja tudatát, elfeledi nyelvét), hogy – hite szerint – eljusson abba az egységbe, amely semmiféle elválasztottságot, osztottságot nem ismer, valójában szellemileg igyekszik megvalósítani a mozgást, melyet az egyedi egzisztencia, a hús-vér egyes ember szintjén mindenki megtesz, amikor meghal, jöllehet a maga számára, mint mondtam már, soha nem halhat meg,

ahogy a tarkóját nem pillanthatja meg közvetlenül. Ebben az értelemben persze Te sem haltál meg soha. Nekünk haltál meg, és ezért nekünk élsz. Egy halál áll tehát szemben három halhatatlansággal: a személyessel (magunknak nem halunk meg), az erkölcsivel, amit kulturálisnak is nevezhetünk (halottakként az élőkben élünk tovább, mindaddig, amíg csak élnek és életben tartanak minket) és a metafizikaival (a szellemit nem érintheti az enyészet, az anyagi elmúlás számára a szellem hozzáférhetetlen).

Halottnak lenni semmivel nem rosszabb tehát, mint élőnek lenni. Mivel aki él, bárhogy tiltakozik is az elmúlás ellen, bármennyire retteg is a haláltól, éppúgy örökké él, mint aki örökké azt műveli, hogy nem él. A különbség csak annyi, hogy a nem-élőnek nem kell beszereznie ehhez a nem-élet tudatát, nem kell magát állandóan a nem-élet nagyszerűségére emlékeztetnie, főként pedig nem kell attól rettegnie, hogy valamilyen titokzatos hóhér, mondjuk az Élet Kaszája levágja halott fejét, véget vet halálának és kíméletlenül visszalöki őt az életbe. Nem, ez a veszély őt személy szerint csak akkor fenyegethetné, ha tudatában lehetne, ha lenne élet-tudata, halál-tudata. De nincsen. Nincs tudata. Tudata és léte a nem-létezésben újra eggyé váltak. Ennek az egységnek az elképzelése az élőket olykor (ha megrohanja őket a halálvágy vagy a boldogságvágy) bizonyos irigységgel tölti el halottaikkal szemben, de hát csak elképzelés, s mint ilyen, az élőkre vall, akik lét és tudat harapófogójának kettősségéből mindaddig nem szabadulhatnak, amíg élnek, amíg csak

elgondolják és elképzelik az eggyéválás boldogságát vagy kínját, amíg csak vágnak rá vagy rettegnek tőle.

Drága Elképzелhetetlen Barátom, aki úgy vagy, hogy nem vagy! Látom és hallom, hogy nevetsz, már ahogy halottak nevetnek, hangtalan, örök nevetéssel, nevetsz megszemélyesítésed egész retorikai gépezetén, ezen a „nevetsz”-en is nevetsz, s most csakugyan magam előtt látom halk, mégis elementáris életörömöt sugárzó mediterrán nevetésedet, ahogy a nevetés fénybe borítja kreol arcodat, Istenem, hogy szeretnék együtt nevetni veled!

Ilyentájt haltam meg tavaly.
A kukorica épp –
A tanyák mellett vitt az út –
Kihányta címerét –

Láttam, ahogy sárgulni fog –
Őrletni ment Richárd –
Kiszálltam volna – valami
Nyűg rajtam ellenállt.

Láttam, almák pirosanak
A barázdák között,
Tarlón dökög egy rossz szekér,
Behordják a tököt –

Tűnődtem, hiányzom-e majd,
S Hálaadás után
Apám több tényért oszt-e szét,
Hogy *kilegyen a szám* –

S bánják-e, hogy a lábbelim
Túl föntre téve már,
És nincsen olyan Mikulás,
Ki Ablakomig ér –

De fájt ez így, hát másfelé
Figyeltem – egy napon,
Ilyentájt majd ők jönnek el
Oda, hol most lakom –

Emily Dickinson
(Székely Magda fordítása)

Felolvasás az Örley-hajón 1985-ben, háttérben Hekerle Lacival, a hajó fő szervezőjével és házigazdájával